

SEYYAHLARDAN ŞAİRLERE DUVAR YAZILARI FROM TRAVELERS TO POETS WALL WRITINGS

Mehmet Nuri ÇINARCI*

Öz

İnsanlar, düşünce dünyalarında zuhur eden bazı zihinsel etkinlikleri somut hayata aktarmak amacıyla çeşitli yollara başvururlar. Düşüncenin hayata yansması kimi zaman iletişim aracı olan dil, kimi zaman sözel ifadenin harf ve sözcükler kullanılarak hayat bulduğu yazı, kimi zaman da vücut uzuvlarının çeşitli reaksiyonlarıyla iletişimi anlamlandırmaya çalıştığı beden dili ile olur. Yazı ve özellikle de duvar yazıları bireyin duygu dünyasını ifşada önemli bir rol oynar. Günümüzde duvar yazıları, insanların hareketle savundukları siyasi fikirlerinden en büyük aşklarına, propagandasını yaptıkları siyasi partiden satmak istedikleri mal ya da hizmetin reklamına kadar birçok duygu ve düşüncenin toplum tarafından algılanmasına ev sahipliği yapar. Modern dünyada duvar yazılarının bu tarz bir iletişim malzemesi olarak kullanılmasına mukabil elimizdeki örneklerden hareketle geçmişte seyyah, şair ya da şair tabiatlı kişilerin duvarlara şiirler yazdıklarına tanıklık ediyoruz. Bu yazılar, gelişigüzel bir şekilde bir hamam, zaviye, tekke veya kervansaray duvarına yazılmış ve icracısının duygu ve düşüncelerine tercüman olmuştur. Günümüzde duvar yazıları üzerine çok yoğun olmamakla beraber bir kısım çalışmalar yapıldığı gözlenmektedir. Ancak geçmişten günümüze kadar duvar yazılarının nasıl bir seyir izlediği ile ilgili hemen hemen hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma aslında bir anlamda daha önce kaleme aldığımız "Âşık Çelebi'den Faruk Nafiz'e Duvar Şiirleri" adlı çalışmada yer alan duvar yazıları örneklerine yeni örneklerin eklenmesiyle oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Duvar Yazıları, Graffiti, Seyyahlar, Şairler, Tezkireciler.

Abstract

People resort to various ways of transferring some mental activities that occur in the worlds of thought into concrete life. The reflection of thought to life is sometimes the means of communication, sometimes through the body language in which the verbal expression comes to life through the use of letters and words and sometimes through the various reactions of body parts. Writing and especially graffiti plays an important role in revealing the emotional world of the individual. Today, the graffiti hosts the perception of many emotions and thoughts from the political ideas of the people to the greatest love they have, and the publicity of the goods or services they want to sell from the political party they want to sell. In the modern world, we have witnessed the use of graffiti as a communication material, and we testify that the past, poet and poet have written poems on the walls. These manuscripts were written on the wall of a Turkish bath, zaviye, tekke or caravansary in an indiscriminate manner and translated into the feelings and thoughts of the performer. Although it is not very dense on the wall writings, it is observed that some works have been done. However, almost no studies have been carried out on how the writings of the walls have been observed from past to present. In fact, this study was created by adding new examples to the examples of "Asik Çelebi's to Faruk Nafiz Wall Poems" named working.

Keywords: Wall Writings, Graffiti, Travelers, Poets, Biographers.

Giriş

İnsanın yaratılışından itibaren en temel amaçlarından birisi de hiç şüphesiz kendini ifade etme gayretidir. İnsanın ilk çağlarda, hayatını idame ettirdiği mağara duvarlarına bazen doğada görmüş olduğu farklı canlı türlerini çizmesi; bazen de tinsel dünyasında vücut bulan ve sadece hayal dünyasında tasavvur ettiği nesnelere somut dünyaya aktarma gayesi gözden kaçmaz. Yazı icat edilmeden çok önceleri mağara duvarlarına çizilen bu değişik figürler, insana ait ifade dünyasının şekil ve renk aracılığıyla gerçek hayatta vücut bulmuş halidir. Yazının icadıyla birlikte bu ifade dünyası, harf dediğimiz çeşit semboller aracılığıyla daha düzenli bir iletişim halini almıştır. Harflerin, sözcüklerin ve cümlelerin tercüman olduğu insanlığa ait bu düşünce dünyası, her yüzyılda farklı varyasyonlar halinde zuhur etmiştir. İlkel toplumlardan modern toplumlara kadar mevcut sürecin değişik yansımalarını görmek mümkündür. Bu yüzden geçmişten günümüze kadar duvar yazıları, insanların her fırsatta kendilerini ifade etmek için istifade ettikleri bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Hatta duvar yazıları modern Avrupa ve Amerikalı roman yazarlarına dahi ilham kaynağı olmuştur. Nitekim Victor Hugo'nun "Bir İdam Mahkûmunun Son Günü" adlı yapıtında roman kahramanı giyotine götürülmeden önce kendi hücrelerinde daha önce idama götürülen mahkûmların duygu dünyalarını anlayabilmek için onların duvara yazdıkları yazıları teker teker gözden geçirir. Diğer yandan Jack London'ın "Demiryolu Serserileri" adlı romanında evsiz bir hobo olan roman kahramanı, kaçak olarak girdiği trenlerde seyahat ederken seyahat halindeki diğer hoboları tren vagonlarının üstlerine yazdıkları harf ve simgelerle takip eder.

* Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, mehmetnuriedb@gmail.com

Günümüzde ise “Graffiti” olarak adlandırılan ve çoğunlukla sprey boya ve fırça gibi araç-gereçlerle başta duvarlar olmak üzere uygun olan her zemine çeşitli yazıların yazılıp resimlerin çizilmesi esasına dayanan “sokak ressamlığı” modası dikkati çekmektedir. Uygulama alanı genellikle duvarlar olan “Graffiti” toplumsal yapıya ya da mevcut yönetime tepki olarak ortaya çıkmış, zamanla resim ve yazılarla birlikte bazı sayısal simgeler, logo ve sembollerin kullanımı ile etkisini arttırmıştır. “Graffiti”de esas gaye bireyin yanlış olduğuna inandığı kimi olay ve unsurlara gösterdiği tepkinin, duvarlara yaptığı resim ve yazılarla toplumsal düzeye ulaşmasını sağlamaktır. Hatta bazı graffitilerde “tag” denilen imzalar vardır. Graffiti jargonunda tag olarak tanımlanan bu imzalar aslında o graffiticinin imzasıdır (Dindaş, 2009, 135). Bu etkinliğin temel yapısı protesto amaçlı bir hüviyet taşır. Ancak bizim üzerinde duracağımız duvar yazıları icra edildikleri yer itibarıyla her ne kadar “Graffiti” etkinliği ile paralellik arz etse de her iki faaliyetin ortaya konulma amaçları ve şekilleri tamamen farklıdır.

Tezkirelerin kaynakları üzerine yaptığımız bir araştırmada, Âşık Çelebi Tezkiresi’nde yer alan Feyzî adındaki bir şairin biyografisinde, murabba olarak kaleme alınmış ve zaviye duvarına yazılmış bir duvar yazısına tesadüf ettik. Akabinde değerlendirilmeye tabi tutulan tezkirelerden hareketle Âşık Çelebi’den çok daha önceleri tezkirecilerin şairlere ait şiirleri elde etmek amacıyla duvar yazılarına sıkça başvurduklarını gördük. Türk tezkirecilik geleneği içerisinde XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar yazılan tezkirelerin önemli bir kısmının duvar yazılarından bilgi kaynağı olarak istifade ettiklerini görmek mümkündür. Tezkirecilerin duvar yazılarına müracaatları genellikle biyografisi hakkında bilgi topladıkları şairin şiirini elde edememeleri üzerinedir. Bu yüzden bütün şair tezkirelerinde istifade edilen duvar yazıları sadece şiirlerdir. Tezkirecilerin yanı sıra eserlerinde duvar yazısı örneklerine yer veren diğer bir grup da seyyahlardır. Ancak seyyahlar duvar yazılarının ortaya konuluşunda özneyken, tezkireciler daha çok nesne konumundadır. Yani seyyahların eserlerinde yer verdikleri duvar yazılarının çoğunluğu kendilerine aitken tezkirecilerin eserlerine aldıkları duvar yazılarının icracısı başka kişilerdir. Duvar yazılarına yer veren diğer bir kesim de şairlerdir. Şairlerin eserlerinde yer verdikleri duvar yazıları ise ya kendilerine ya da başka birine aittir. Bu çalışmada çoğu Osmanlı döneminde yetişmiş başta tezkireciler olmak üzere seyyah ve şairlerin kimi zaman kendi eserlerinde yer verdikleri kimi zaman da başka kişiler tarafından yine onlara ait tespit edilmiş duvar yazılarına yer verilmiştir.

1. Duvar Yazısı İcracıları Olarak Seyyahlar

İnsanlar günlük yaşantılarında kendilerini daha iyi ifade edebilmek için çeşitli iletişim araçlarından istifade ederler. İletişim aracının seçimini belirleyen en önemli faktörlerden biri de şüphesiz bireyin başka bir bireye ya da topluma kendi meramını en rahat şekilde anlatabilme çabasıdır. Hedef kitlenin algı düzeyini en üst seviyede tutmaya çalışarak kolayca anlaşılmalı gaye edinen birey, bunu daha etkin bir şekilde gerçekleştirebilmek için çoğu defa birden fazla iletişim aracına başvurur. Bu açıdan bakıldığında duvar yazıları, insanların duygu ve düşünce dünyalarındaki ifadelerin, sözden ziyade yazı yoluyla, dış dünyaya aktardıkları bir iletişim halidir denebilir. Bu iletişim halinden en çok istifade edenlerin başında ise seyyahlar gelmektedir. Seyyahların ziyaret ettikleri şehirlerin farklı türden birçok yapısının duvarlarına çoğu defa kendi isimlerinin de yer aldığı ibarelere yer verdikleri görülür. Bu ibare bazen bir kıt’a, bazen bir mısra bazen de seyyahın oraya geldiği tarihi ifade eden sayısal bir veriden oluşmaktadır. Bu ibareler, aslında bir bakıma seyyaha aidiyeti beyan eden birer kişisel imza niteliği taşır. Seyyah, bu hareketle insanlara oradan geçtiğine dair mesaj vermektedir. Seyyahlar içerisinde duvar yazısı yazdığı bilinen ilk kişi aynı zamanda âlim, vâiz, şair ve danışman gibi vasıflara da sahip olan Ali bin Ebi Bekr el-Herevî’dir.

Hera’ttan göç eden bir ailenin çocuğu olan Ali Herevî, Hicri 542/1147-48 tarihinde Musul’da doğmuştur. Çocukluğu ve eğitimi hakkında bilgi bulunmayan Herevî’nin türbesindeki kitabede, yaşayan bir aile üyesinin olmadığı kaydedilmiştir (Yazar, 2016: 16). Bağdat ve Suriye’de danışmanlık ve elçilik sıfatlarıyla ün kazanan Herevî, Abbasi halifesi ve Eyyubilerle de yakın münasebete girmiştir. Özellikle Eyyubiler döneminde başta Selahaddin-i Eyyubi olmak üzere Melik el-Mansur ve Melik ez-Zâhir el-Gâzî gibi yöneticilerin hizmetinde bulunmuştur. Âlim bir kimliğe sahip olan Ali Herevî’nin Kitâbü’l-işârât ilâ Ma’rifeti’z-Ziyârât, Kitâbü Menâzili’l-’arz Zâti’t-tûl ve’l-’arz, El-vasiyyetü’l-Herevîyye ve Tezkiretü’l-Herevîyye fi Hiyeli’l-harbiyye adlarını taşıyan eserleri mevcuttur. Savaş sanatı ve siyaset felsefesi üzerine yazılan Tezkiretü’l-Herevîyye fi Hiyeli’l-harbiyye adındaki eseri, Sultan II. Mahmud döneminde Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca bir seyyah olan Ali Herevî’nin eserlerinde duvar yazısı yazdığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Ali Herevî’nin duvar yazısı yazdığına dair bilgiyi ünlü Arap tarihçi, fakih ve şair İbn Hallikân, Vefeyatü’l-a’yân ve Enbâu Ebnâi’z-zamân adlı eserinde vermektedir. İbn Hallikân’ın Ali Herevî’ye ait duvar yazılarıyla ilgili verdiği malumat şöyledir: “O gezip görmediği ne bir deniz ne bir kara, ne bir ova ne de bir dağ bıraktı. Duvarına yazı yazmadığı bir yere ulaşmadı. Ben bizzat bu yazıları gördüm.” (Yazar, 2016, 18). Ancak İbn Hallikân, Herevî’ye ait olduğunu söylediği duvar yazılarının varlığından bahsetmesine rağmen bu

yazılardan örnek vermemiştir. Bundan dolayı yazıların türleri ve içerikleri hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmak imkân dâhilinde değildir.

Ali Herevî'den sonra duvar yazısı icracısı olarak en çok göze çarpan simaların başında Osmanlı'nın önemli seyyahlarından Evliyâ Çelebi gelmektedir. Türk edebiyatında Osmanlı dönemi seyahat edebiyatının en önemli örneklerinden biri olan Evliyâ Çelebi Seyahatname'si, Osmanlı coğrafyasında bulunan yerleşim birimlerinin yanı sıra bu coğrafyanın dışında kalan şehirlerle de ilgili geniş bir malumat içermektedir. Seyahatname'de kırk yıllık bir dönem (kabaca 1640-1680) boyunca yapılan seyahatler anlatılır (Dankoff 2006, 345). Evliyâ Çelebi, Seyahatname'sinde sadece gezdiği yerlerin coğrafi özelliklerini aktarmakla yetinmemiş aynı zamanda kimi bölgelerin örf, adet, gelenek, görenek vb. toplumsal değerleri hakkında da bilgiler sunmuş, hatta katıldığı birçok sefer ve fetihler hakkında da okuyucuyu aydınlatmayı ihmal etmemiştir.

Seyyah kimliğinin yanı sıra Evliyâ Çelebi'nin dikkat çekici bir diğer yönü de gezip dolaştığı yerlerde kendisinden iz bırakmak amacıyla bina duvarlarına ve yahut ağaç gövdelerine dua talep eden yazı ve tarihler yazmasıdır. Evliyâ Çelebi, seyahatleri esnasında uğradığı yerlerdeki mekânların uygun yerlerine bazen bir mısra bazen bir kıta, bazen de ismini ve ziyaret ettiği yılı yazarak bir iz bırakmıştır (Tütüncü 2011, 16). Evliyâ Çelebi'nin duvar ve ağaç gövdelerine yazdığı yazılar üzerine bir yazı kaleme alan Mehmet Tütüncü, bu yazıları Seyahatname'de belirtilen ve belirtilmeyen duvar yazıları şeklinde ikiye ayırmıştır (Tütüncü, 2011, 16-20). Seyahatnamede ismi geçen duvar yazılarından bazıları şunlardır:

Merhum Melek Ahmed Paşalı seyyâh-ı âlem

Evliyâ ruhıçün Allah rızâsına fâtiha / Sene 1081

Osman Baba Tekkesi Duvarı (Edirne)

Evliyâ penc ism-i a'zam ile dedi târihin

Hayy Azîz ü yâ Basîr ü yâ Kavîyy ü yâ Metîn / Sene 1081

Kara Murad Paşa yeğeni Çelebi Hüseyin Paşa Cami Duvarı (Berat / Arnavutluk)

Seyyâh-ı âlem Evliyâ ruhıçün el-fâtiha

Şefâ'at yâ Muhammed Evliyâ'ya / Sene 1082

Mescid-i Nebevi (Medine-i Münevvere)

Evliyâ Çelebi'nin Seyahatname'sinde belirtilmeyen duvar yazılarından bazıları ise şunlardır:

Melek Ahmed Paşa hazretlerinin müezzini

Evliyâ-i Gülşenî ruhıçün Allah rızası için Fatiha / Sene 1071 M(uharrem)

İnceli Mehmed Zoğu Camii (Köstendil)

Melek Ahmed Paşalı Seyyâh-ı Âlem

Evliyâ ruhıçün Allah rızâsına Fatiha / Sene 1082

Hasan Ağa Camii (Adana)

Evliyâ Çelebi'nin duvar yazılarında sürekli Melek Ahmed Paşa ismine yer verdiği görülür. 1650'lerde Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık yapan Melek Ahmed Paşa, aynı zamanda anne tarafından Evliyâ Çelebi'nin akrabasıdır. Melek Ahmed Paşa'nın Evliyâ Çelebi'nin seyahatlerinde önemli bir rolü olmuş, gerek sadâretinde gerekse Özi, Bosna, Rumeli, Van, Diyarbakır vilayetlerindeki beylerbeyliği esnasında yanından ayrılmamış, Anadolu ve Rumeli'de birçok yeri onun sayesinde gezmiş bu sebeple kendisine "Melek Ahmed Paşalı" denmiştir (İlgürel, 1995, 529). Bu yüzden Evliyâ Çelebi diyar diyar gezerek yazdığı duvar yazılarında dahi hamisine olan bağlılığını onun ismine yer vererek ifade etmekten geri kalmamıştır.

Evliyâ Çelebi çeşitli zeminler üzerine nakşettiği duvar yazılarının varlığından Seyahatname'sinin bir yerinde şöyle bahsetmektedir: "Rum ve Arab ve Acem'de ve Belh ve Buhara'da elbette her cami' ve han ve imaret ve tekye-gâhlarda velhâsıl bu elli bir yıl seyahat içre on sekiz padişahlık yerlerde elbette ve elbette üstüme iltizâmü mâ lâ yelzem edâb hatt-ı nâ-müstekrehimizle birer fâtiha rica edüb tahrir etmişizdir kim gören âşıklara hâfi degildir." (Baysun, 1955: 263). Seyahatname'nin başka bir yerinde ise Evliyâ Çelebi yine duvar yazılarına atıfta bulunarak bunun kendisi için eski bir gelenek olduğunu ifade eder. "Hakir'in her vardığım kurâ ve kasabalarda ve bir cem'iyeyi-i kübra olaçak yerde âsâr tahrir etmek de'b-i kadimimiz olmağla..." (Baysun, 1955, 263).

2. Şair Tezkirelerinin Kaynağı Olarak Duvar Yazıları

Bilindiği gibi şair tezkireleri, kaynakların el verdiği oranda tarihin çeşitli dönemlerinde yaşamış şairler hakkında bilgi vererek onları tarihin karanlık sayfalarından kurtarıp gün yüzüne çıkarmaya ve tezkirelere girmesini sağlayan şiirlerini insanların istifadesine sunmaya çalışan biyografik kaynaklardır. Tezkireciler eserlerini kaleme alırken sözlü ve yazılı birçok kaynaktan istifade ederler. Türk tezkirecilik geleneğinin tarihsel çizgisine bakıldığında tezkirecilerin yazılı kaynak olarak duvar yazılarından sıkça yararlandıkları görülür. Tezkirecilerin eserlerine aldıkları bu duvar yazıları genellikle eserlerinden haberdar olmadıkları şairlerin şiirleri içindir. Yani bir bakıma tezkireci, karşısında hazır kaynak olarak

nitelendirilebilecek duvar yazısını görür ve müellifinin kim olduğunu da öğrendikten sonra onu tezkiresine alır. Tezkirecilerin müracaat ettikleri kaynaklar, genellikle şairlerin biyografileri ve şiirleriyle ilgili olduğu için tezkirelerde yer alan duvar yazısı örneklerinin tamamı şiirlerden oluşmaktadır. Duvar yazılarının geçmişini Herat ekolü tezkirelerinin ilki olan *Bahâristân*'a kadar götürmek mümkündür. Molla Câmî, tezkiresinin Ali Şîr Nevâyî maddesinde şaire ait iki tane rubainin levhalara yazıldığını şöyle belirtmektedir. "Şu rubai de başka bir levha üzerine yazılmıştır." (Gençosmanoğlu, 1990, 263).

Duvar yazılarına ait temellerin atıldığı bu ilk örnekten sonra *Devletşâh Tezkiresi*'nde artık belirgin bir duvar yazısı örneği verilir. Tezkirenin Mevlana Rükneddin-i Kabâyî maddesinde bahsi geçen ve devlet yöneticisi olan Aslan Câzib'in kabri etrafına yazılı bir Arapça şiirden bahsedilir. "Bu ribat bugün harap olmuştur. Aslan Câzib'in kabri bu ribatin içindedir. Şu Arapça ibare onun kabrinin etrafına yazılıdır. "Her saltanatın sonu zeveldir ve her insanın sonu ölümdür. İnsanlar için ebedi hayat yoktur. Bu ebedi hayat ancak ölmeyen biri olan mülk sahibi Allah'a mahsustur."" (Lugal, 1977, 229-230). Türk edebiyatının ilk tezkiresi olan *Mecâlisü'n Nefâyis*'te de duvar yazısı örneğine rastlanır. Nevâyî, tezkiresinin Muhammed-i Muammâyî maddesinde, şairin Hafız-ı Şîrâzî'nin mezarına yaptırdığı kümbet için halktan birinin kendisine teşekkür mahiyetinde onun da görebileceği bir duvara Farsça bir şiir yazdığını söyler. "Şîrâznung hoş-tab'larından biri Mîrzânîng közi tüşer yirde, dîvârda bu beytni bitip irdi kim:

Egerçi cümle-i evkâf-ı şehîr gâret kerd
Hudâş hayr dehâd ân ki in 'imâret kerd'" (Eraslan, 2001, 48).

Anadolu sahası tezkirelerinde duvar yazılarından bahseden ilk tezkireci Latîfî'dir. Latîfî, tezkiresinin Tûrâbî maddesinde, şairin şiirine yer vermeden tekke kapılarına ve imaret duvarlarına şiirler yazdığını söyler. "Vârid olan eş'ârın hân-kâhlar dârına ve 'imâretler dîvârına pâre-i fahm ile yazardı ve mekâdirde yatup yabanda gezerdi." (Canım, 2000, 199). Tezkiresinde duvar yazısı örneğine yer veren ilk tezkireci ise Âşık Çelebi'dir. 1568'de Âşık Çelebi'nin ebced usulüne göre yazdığı Meşâ'irü's-şu'arâ tezkiresi, klasik edebiyatımızın en hacimli tezkirelerinden biridir. Biyografi ağırlıklı bilginin ciddi bir yer tuttuğu tezkire, bilgi kaynakları bakımından da oldukça zengindir. Âşık Çelebi, tezkiresinde şairlerle ilgili verdiği bilgileri elinden geldiği kadar somut verilere dayandırarak aktarmaya çalışır. Onun eserinin önemli tarafı bizzat şairinden öğrendiği veya yakınlarından duyduğu doğru ve geniş bilgiyi vermesi, bir psikolog gibi şairleri ve olayları tahlil etmesidir (Kılıç, 2010: 50). Âşık Çelebi'nin tezkiresindeki bilgi kaynakları içerisinde şairlerle bizzat yapmış olduğu görüşmeler, üçüncü kişilerden öğrenilenler, şairin kendi eserinden bazı çıkarımlar ve benzeri diğer tezkirelerden farklı olarak ele aldığı kişilerin varsa duvara yazdığı örnekler olarak sıralanabilir. Tezkirede tek duvar yazısı örneği "Feyzî" adındaki şairin biyografisinde geçmektedir.

Âşık Çelebi, "Feyzî" adındaki şairden bahsederken onun Manastırlı olduğunu, çok başıboş bir yaşantı sürdüğünü, İsa adında bir sipâhi-zâde ile birlikte yaşayıp beraber iş tuttuklarını belirtir. Yakın arkadaşı İsa'dan ayrılan şair Feyzî, bu kez Manastır'da hocalık ve hatiplik yapmaya başlar. Niğbolu'ya gittiği esnada orada halk tarafından sürekli ziyaret edilen Koyun Baba Tekkesi'ne mensup Sultan Ali Koçî Baba adındaki bir tasavvuf büyüğünün türbesini ziyaret eder. Bu ziyarette halkın Sultan Ali Koçî Baba'ya olan teveccühünden öyle etkilenir ki zaviyesine döndüğünde bu ziyaretgâhı metheden bir murabba kaleme alır. Âşık Çelebi'nin ifadesiyle "Feyzî anda geldükde bu medhi diyüp zâviyesi dîvârına yazmış andan nakl itdüm."

Bir garîk-i bahr-i rahmet sâkin-i dârü'l-bekâ
Meşhedî taşında tîz olur anun tîg-i du'â
Âstânında mahaldür cân u dil kurbân ola
Kim vilâyet kâmdur Sultan 'Ali Koçî Baba

Cümle-i abdâl-ı Rûm'un server ü ser-tâcîdur
Türbe-i 'ulyâsımın çerh-i felek mi'râcîdur
Pâdşâhlarla gedâlar himmeti muhtâcîdur
Kim vilâyet kâmdur Sultan 'Ali Koçî Baba

Ayağı toprağı gözler nûrî dünyâ mâlidür
Kelle-i abdâl-ı dehr ol serverün pâ-mâlidür
Hazret-i Koyun Baba'nun nakd-i vakt ü hâlidür
Kim vilâyet kâmdur Sultan 'Ali Koçî Baba

Mihr ü meh gibi yanan rûşen çerâğîdur anun
Ehl-i diller mecma'ı şimdi ocağîdur anun

¹ Her ne kadar bütün vakıflar şehri yağmaladıysa da, bu binayı yapanın Allah hayrını versin!

Çeşmesi mâ'-i ma'în cennet turağıdır anun
Kim vilâyet kâmidur Sultan 'Ali Koçı Baba

'Ayn u şîn ü kâfi itmiş kendüye nâ'ib-menâb
'İşk-ı pâkûn mazharıdur Feyzîyâ bî-irtiyâb
Kîmyâdur toprağı vâllâhu 'âlem bi's-savâb
Kim vilâyet kâmidur Sultan 'Ali Koçı Baba" (Kılıç, 2010, 1262).

Şair Feyzî'nin Sultan Ali Koçı Baba ziyaretgâhına atfettiği bu şiirin zaviye duvarında teşhir edilmesinin en büyük sebebi, türbenin halk nezdinde yoğun ilgi görmesi sonucu oluşturulan uhrevi havanın ifşasıdır. Ayrıca Feyzî, ziyaretgâhtan aldığı ilhamı çevresindeki insanlarla paylaşmak ve onları da bu yola teşvik etmek amacıyla şiiri herkesin görebileceği bir yerde sergilemekten kaçınmaz. Âşık Çelebi de tezkireci kimliğinin gereğini yerine getirerek şairle ilgili bu malzemeyi tezkiresine alma fırsatını kaçırmamıştır.

Duvar şiirlerinin yer aldığı ikinci tezkire ise Hasan Çelebi'nin kaleme aldığı Tezkiretü's-şu'arâ'dır. 1586'da yazılan Tezkiretü's-şu'arâ'da iki şairin biyografisinin ardından bu şairlerin duvara yazdıkları şiirlere yer verilmesi az rastlanan, farklı bir çalışma olarak yine dikkat çekicidir. Bu şairlerden ilki Bâkî'nin gazel ve kasidelerini taklit ederek şiirler yazan "Ümîdî"dir. İstanbullu olan Ümîdî, tahsilini devrin önemli bilginlerinden sayılan Büstân Efendi'nin yanında yapmış, sonrasında ise Kadı-zâde Efendi'ye intisap etmiştir. Divan sahibi olan Ümîdî aynı zamanda Bâkî'nin "Hâtem" kasidesine nazire yazmıştır. Ümîdî hamama gittiği bir gün oradaki tellaklardan birinin güzelliğinden etkilenerek hamamın duvarına tellakın güzelliğine olan hayranlığını dile getiren bir beyit nakşeder. Hasan Çelebi, tezkiresinde bu durumu şöyle dile getirir: "Bir dellâk-ı sîm-endâmın 'ışk u garâmı ile misâl-i hammâm eşk-i çeşmi rîzân ve sûz-ı derûni ile sîne-i mahzûni sûzân oldukda bu beyti diyüp dîvâr-ı hammâma yazmışdı."

N'ola ol sîm-ten dellâke nakd-i eşki harc itsem
Meseldür ey Ümîdî çünkü hammama giren derler (Eyduvan, 2009, 150)

Hasan Çelebi Tezkiresi'nde duvar şiirleri olan ikinci şair ise Nûrî'dir. İlk tahsilini Osmanlı ulemasının önde gelen isimlerinden Abdalbaki Efendi'nin yanında yapan Nûrî, tahsilinin ardından Vezir Rüstem Paşa'nın yanında kendisine verilen görevle işgal etmiştir. Ancak umduğu ilgiyi göremeyen şair, kendini afyona vermiş ve görev icabı gittiği Mısır'da vefat etmiştir. İstanbul'dayken denizci olan Hayrettin Paşa'nın yaptırdığı ve ünü dilden dile dolaşan Çitli Hamamını methetmek amacıyla hamam kapısının üzerine celi hattı ile bir beyit derc eden şair için tezkirede geçen ifade şöyledir: "Merhûm Hayrî'd-dîn Paşa Konstantiniyye-i mahmiyede Çitli Hammâmı dimekle be-nâm u meşhûr hâss u 'âmm olan hammâmı ki kubbe-i sipîr-i minâ-fâm ana kâş ferş olaydum diyü reşk iderdî ve mihr ü mâh ol hammâma câm olmak şevkıyla lü'le-i dîdesin pür-eşk ider idi binâ itdükde ol zemânda olan şu'arâ-yı belâgat-tırâz hammâm-misâl ol hammâmı bî-enbâzun şâhsâr-ı medh ü senâsında âşiyân-sâz oldukda şâ'ir-i mezbûr dahı medh-i hammâm-ı mezkûrda niçe ebyât diyüp etrafına hatt-ı celî ile yazdurup bu beyti dahı kapu üstine kitâbet olunmuş idi.

Gülşen-i cennetde Keşer isteyen gılmân ile
Mîr-i bahrun Nûrîyâ seyr eylesün hammâmını (Eyduvan, 2009, 378)

Nûrî, dönemin çoğu şairinin yaptığı gibi yeni inşa edilen bir yapı ile ilgili onun üstün özelliklerini tavsif eden bir beyit kaleme almış ve bir anlamda hamamın güzelliğini sözcüklere döküp kapısının üstüne yazarak bu sıfatları toplumun gözü önüne sermeye çalışmıştır. Feyzî ve Ümîdî'de duygu ve düşüncenin aktarımı şeklinde vücut bulan duvar şiiri, Nûrî'de tamamen dış dünyadaki bir nesnenin övgüsü olarak ortaya çıkmıştır. Tabi devrin önde gelen bürokratları tarafından inşa edilen bu tür binalara yapılan methiyelerin ortaya çıkmasında patronaj geleneğinin şairi teşviki de unutulmamalıdır. Nitekim o dönemde, şaheserlerin çoğu, önemli ölçüde, seçkin sınıfın iltifatı, yüksek kültür ve duygu inceliği, sanatkarı korumaktaki ilgi ve heyecan ile açıklanabilir (İnalçık, 2005, 10-11).

XVI. yüzyıl tezkirelerinden sonra XVII. yüzyıl tezkirelerinde de duvar yazısı örneklerine rastlanır. Devrin önemli tezkirelerinden sayılan Rızâ Tezkiresi'nde diğer tezkirelere oranla duvar yazılarına daha çok yer verilmiştir. Bu duvar yazılarından kimisi kemere, kimisi de hücre duvarına işlenmiştir. Duvar yazıları diğer tezkirelerde olduğu gibi şairlerin şiirlerinden müteşekkildir. Fahrî maddesinde şairin yazmış olduğu şiir, Sultân Murad'ın yaptırmış olduğu yaldızlı bir kemere nakş edilmiştir. "...hünkâr-ı 'âlî-nijâd merhûm Sultân Murad'a bir murassa' kemer yapdurup bâftelerine sevâd itdüğü ebyât-ı pür-nikâtdür:

Gazel

Her kaçan pâd-şehîn olsa miyânında kemer
Yüz sürer hancer-i hûn-rîzine şems ile kamer

*Ne kemerdür o kemer beste-i Hak'dur zîrâ
Ki nigâh eylese Rüstem'le Nerîmân ditrer*

*Nice Rüstem'leri koydı kemer-i büteye ol
Şu'le-endâz-ı 'adâlet kemer-i pür-ceoher*

*Eyle ey Fahrî du'â ol şeh-i 'adle dâ'im
Ol mansûr u muzaffer nereye itse sefer" (Zavotçu, 2009, 144)*

Mevlevî dervişlerden Ali ise ikamet ettiği hücre duvarına Mevlana'nın "Ne olursan ol yine gel" düsturuna binaen Farsça bir beyit yazmıştır. Mevlevî adlı şairin biyografisinde bu durum şöyle izah edilir: "Lâ'übâlî şûh-tabî'at ve vâsî'-meşreb olup İstanbul'da Yenikapu hâricinde han-kâh-ı hazret-i monlâ'da hücresi dîvârının taşrasına celî hatla bu beyti tahrîr eylemişdir:

Beyt

*Bî-tekellûf beyâ hâne-i mâ
Çe tekellûf meyân-ı mâ vü şomâ²" (Zavotçu, 2009, 201-202)*

3. Şairlerin Gözünden Duvar Yazıları

Kültür tarihimiz içerisinde seyyah ve tezkireciler kadar olmasa da hem klasik hem de modern çağda yetişen bazı şairlerin eserlerinde kimi zaman duvar yazısının icracısı kimi zaman da duvar yazılarını şiirlerine aldıklarına dair çeşitli bulgulara rastlamak mümkündür. Bunun ilk örneklerinden biri klasik edebiyatımızda görülür. Klasik edebiyatımızda yazılmış kimi divan ve mesnevilerde de duvara yazıldığı ifade edilen bazı şiirlere rastlamak mümkündür. Güvâhî'nin Pend-nâme'si de duvar yazılarının bulunduğu bir mesnevi hüviyeti taşır. Bilindiği gibi Pend-nâme insanlara çeşitli konularda nasihat vermek amacıyla yazılmış; ancak öğreticilik yönünden ziyade içeriğinde barındırdığı atasözü ve deyimlerle tanınmış bir eserdir. Pend-nâme'de, Güvâhî'nin hayatından izler taşıyan kimi kesitler de bulunmaktadır. Nitekim Güvâhî, yer ve kişi adları vererek, bize birçok olayları hikâye etmiş, kendi başından geçenleri anlatmış, somut konular işlemiştir (Hengirmen, 1983, 18). Güvâhî, eserinde "Hikâyet" başlığını taşıyan bir yerde memleketinden ayrılıp İstanbul'a geldiğini ve İstanbul'a vardığı esnada iki ulakla karşılaştığını, bu ulakların kendisini dövüp atını elinden aldığını belirterek bu olay üzerine iki beyit kaleme aldığını belirtir. Güvâhî, kaleme aldığı bu beyitleri bütün cihanın duyması için ikamet ettiği imaretin duvarlarına yazdığını şöyle belirtir:

*Aluban cebr ile bindüğüm atı
Ayırdılar tenümden san hayâtı*

*Kodılar bârgîri onmadı fâl
Gulâmı saldum at ardınca der-hâl*

*"Mukîm oldum imâretde niçe gün
Gehî mesrûr geçdüm gâhî mahzûn*

*Bu iki beyti bir dîvârda anda
Yaza kodum ki anula cihânda" (Hengirmen, 1983, 133)*

Klasik edebiyatın yanı sıra Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında da çok az olmakla birlikte şairlerin şiirlerinde duvar yazılarına yer verdiklerine tanık olmaktayız. Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin önemli temsilcilerinden ve Beş Hececiler olarak adlandırılan edebiyat topluluğunun da üyesi olan Faruk Nafiz Çamlıbel, bu şairlerden biridir. İlk dönem şiirlerini aruzla yazan şair, sonraki süreçte hece ölçüsüyle de şiirler yazmıştır. Eserlerinde hem bireysel duyguları hem de memleket konularını işleyen Faruk Nafiz'in şiirlerindeki başlıca temalar ise aşk, hasret, tabiat, ölüm ve kahramanlıktır. Doğup büyüdüğü yerden ilk defa gurbet hayatına atılmış bir insanın çektiği gurbet acısını anlatan Han Duvarları, şairin üç günlük yolculuğu boyunca geçtiği yerler hakkında edindiği izlenimlerini aktarır. Bu üç günlük yolculuk boyunca şair, üç farklı handa kalır ve kaldığı her hanın duvarında kendisinden önce orada kalmış Maraşlı Şeyhoğlu adındaki yolcunun yazmış olduğu üç farklı dörtlükle karşılaşır. Maraşlı Şeyhoğlu ile şairin birleştiği ortak nokta ise gurbet acısıdır. Şiire ismini verdiren Maraşlı Şeyhoğluna ait duvar şiirleri şunlardır:

² Bizim evimize gösterişsiz (yapmacıksız) gel. Siz ve bizim aramızda gösteriş nedir (gösteriş mi olur).

On yıl var ayrırım Kınadağı'ndan
Baba ocağından yar kucağından
Bir çiçek dermeden sevgi bağından
Huduttan hududa atılmışım ben

Gönlümü çekse de yârin hayâli
Aşmaya kudretim yetmez cibâli
Yolcuyum bir kuru yaprak misâli
Rüzgârın önüne katılmışım ben

Garibim nâmıma Kerem diyorlar
Ashı'mı el almış harem diyorlar
Hastayım derdime verem diyorlar
Maraşlı Şeyhoğlu Satılmışım ben (Çamlıbel 1976, 17-19)

Faruk Nafiz, Şeyhoğlu'na ait olduğunu söylediği yukarıdaki şiirin ilk dörtlülüğünün hemen altında şiirin yazıldığı tarih olan "Sekiz mart otuz yedi" ifadesinin yer aldığını belirtir. Şiirin ne zaman yazıldığı ile ilgili verilen bu rakamsal değer Evliyâ Çelebi'nin duvarlara yazdığı beyitlerin altındaki yazılma tarihlerini hatırlatır.

Şiirden hareketle Şeyhoğlu, uzun süren savaşlar sebebiyle anne babasından ve yârinden uzak kaldığını vurgulayarak çok istemesine rağmen kavuşmayı arzu ettiği yârine ulaşmasının imkânsız olduğunu belirtir. Şeyhoğlu, sevdiklerine duyduğu hasretin duygusal yoğunluğa dönüşmesiyle içindeki gurbet acısını duvara yazdığı şiirle ortaya koymuştur. Faruk Nafiz, bu şiirini, 1923 yılında Kayseri'ye öğretmen olarak giderken, yolda edindiği şahsi intiba ve ilhamlarıyla yazmıştır (Kaplan 1994, 23). "Han Duvarları"nda Anadolu insanını temsil eden asıl şahıs, şairin kendisine izafe ettiği bir koşma ile varlığı kuvvetle hissedilen Maraşlı Şeyhoğlu'dur (Kaplan 1994, 25). Dolayısıyla Şeyhoğlu, aslında şairin o an-ki hissiyatını temsil eden bir karakter niteliği taşımaktadır.

Faruk Nafiz'in seyahati esnasında yolcular tarafından han duvarlarına yazıldığını ifade ettiği bu duvar şiirleri gerçekten var mıdır bilinmez. Ancak geçmişte kervansaray ve han duvarlarına yolcuların yazı yazdıklarını Evliyâ Çelebi, Seyahatname'sinde açıkça belirtir. Hatta Evliyâ, yolcuların bütün duvarlara yazı yazmalarından dolayı kendisine yazı yazmak için yer bırakmadıkları için yakındır. "... Çâr-gûşe taşra rûy-i divarında bir nokta konacak kadar hâlî yer yoktur. Cümle ebyât ve eş'âr ve kasâ'id ve hadis ve müfredler tahrir olunmuş kim Arab ve Acem seyyahanlarının birer kît'a hüsn-i hatları var kim yüz mücellid kitab olur. Zira nice bin şu'arânın bu câmi' kadim menzil-gâhıdır. Anınçun herkes teberruken birer gûne kalem ile arz-ı ma'rifet edüp nice kerre yüz bin âsâr terkim eylemişlerdir." (Baysun 1955, 263).

Sonuç

Duvarların günümüzde olduğu gibi geçmişte de insanların kendilerini ifade etmek amacıyla kullandıkları bir araç olduğu açıkça görülmektedir. Tarihin her döneminde farklı meslek guruplarına mensup insanların duvar yazılarıyla ilgilendikleri aşikârdır. Bu insanlar kimi zaman yazıyı icra eden özne konumundayken kimi zaman da yazıyı eserine aktaran nesne pozisyonundadır. Eldeki verilerden hareketle tarihteki ilk duvar yazısı icracılarının seyyahlar oldukları görülür. Seyyahlar, özellikle gezip gördükleri yerlerdeki çeşitli yapıların duvarlarına orada bulduklarını gösteren yazılar yazmışlardır. Bu yazılar bir anlamda seyyahın imzası gibidir. Sonraki süreçte seyyahların yanı sıra tezkirecilerin de eserlerine duvar yazılarını aldıkları görülür. Tezkireciler, duvar yazılarından daha çok kaynak olarak istifade etmişlerdir. Yani bir bakıma eserlerinde biyografilerine yer verdikleri şairlerin şiirlerini elde edemedikleri durumlarda onların duvarlara yazılmış şiirlerini almışlardır. Bu yüzden tezkirelerde yer alan duvar yazısı örneklerinin tamamı şiirlerden müteşekkildir. Çok fazla örneği olmamakla birlikte hem klasik şiirde hem de modern Türk şiirinde duvar yazılarına tesadüf edilir. Bu şiirlerin bazılarında şair, duvar yazısı icracısı iken bazılarında ise tanıklık ettiği duvar yazısını şiirine alan bir sanatçı konumundadır.

İfadenin zuhur ettiği zemin benzer olmasına rağmen, ifade sahiplerinin yazı yazmalarındaki amaç da farklıdır. Âşık Çelebi tezkiresindeki Feyzî, manevi havasından etkilendiği bir ziyaretgâhı methederken Hasan Çelebi tezkiresindeki Ümîdî, hamamda gördüğü bir tellakın güzelliğinden etkilenecek şiir yazmayı tercih etmiştir. Evliyâ Çelebi ise tamamen farklı bir mecra takip ederek duvar yazılarını seyahat ettiği yerden geçtiğini belirtmek ve yazısını okuyanlardan dua talebinde bulunmak için yazmıştır. Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerindeki ifade sahipleri şair, Evliyâ Çelebi Seyahatnamesinde seyyah, Faruk Nafiz'in şiirinde ise ailesinden ayrı kalmış gurbetçi bir gençtir. Duvar yazısı sahipleri her ne kadar farklı kimliklere sahip olsalar da kendi düşüncelerini daha çok şiir şeklinde ifade etmeyi tercih etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Baysun, M. Cavid (1955). Evliyâ Çelebi'ye Dair Notlar. *Türkiyat Mecmuası*, C. XII., s. 257-264.
- Canım, Rıdvan (2000). *Latîfî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: Ankara.
- Çamlıbel, Faruk Nafiz (1976). *Han Duvarları*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Çapan, Pervin (2005). *Mustafa Safâyi Efendi, Tezkire-i Safâyi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Dankoff, Robert (2006). *Bir Edebiyat Anıtı: Evliya Çelebi Seyahat-name'si*. Türk Edebiyatı Tarihi, C. 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dındaş, T. Turbo (2009). *Street Soul: Graffiti From Turkey (Kollektif)*. İstanbul: Marmara Çizgi Yayınevi.
- Eraslan, Kemal (2001). *Alî Şîr Nevâyî, Mecâlisü'n-Nefâyis*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eyduran, Aysun(ET: 20.11.2010): *Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, www.kulturturizm.gov.tr.
- Gençosman, M. Nuri (1990). *Molla Câmî, Baharistan*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hengirmen, Mehmet (1983). *Güvâhi, Pend-nâme*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İlgürel, Mücteba (1995). *Evliya Çelebi, Büyük Türk Seyyahu*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 11, s. 529-533.
- İnalcık, Halil (2005). *Şair ve Patron*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1994). *Şiir Tahlilleri 2, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kılıç, Filiz (2010). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Lugal, Necati (1977). *Devoletşah Tezkiresi*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları.
- Tütüncü, Mehmet (2011). Evliya Çelebi'nin Bilinmeyen El Yazısı. *Yedikata Dergisi*, S. 32, Nisan, s. 15-20.
- Zavotçu, Gencay (2009). *Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Yazar, Sadık (2016). *Alî bin Ebî Bekr el-Herevî, Tezkiretü'l-Hereviyye fî Hiyeli'l-Harbiyye*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.